

Posudek na habilitační práci

Vilém Knoll: Prokletí i usmíření. Několik kapitol z dějin trestního práva na Chebsku, Praha 2020

Předložená práce o rozsahu 638 stran textu, doplněná třístránkovým anglickým resumé a více než 100 dalšími stranami se seznamem použitých archivních pramenů a literatury, budí již při prvním prolistování úctou rozsahem, hloubkou zpracování i rozsahem poznámkového aparátu, dokumentujícím, že se jedná o výsledek autorova dlouhodobého a intenzivního studia problematiky. Autorův zájem o středověké Chebsko lze ostatně snadno doložit i jeho dosavadní publikační činností, v habilitační práci reflektovanou, resp. využitou.

Zároveň je třeba ocenit, že i když autor dlouhodobě problematiku trestního práva na Chebsku rozvíjí, předkládaná práce není ani v nejmenším pouhým shrnutím jeho dosavadních textů. Stejně tak se autor vyvaroval i toho, aby se jeho práce zvrhla v obecněji koncipovaný přehled: jakkoliv je, jak již bylo uvedeno, velmi obsáhlá, koncentruje se na detailní zkoumání několika velmi specifických problémů. Zdánlivě příliš skromný podtitul „Několik kapitol“ je tak ve skutečnosti velmi případný.

Práce je vedle Úvodu a Závěru rozdělena do pěti dále podrobněji strukturovaných kapitol. Z nich úvodní, nazvaná „Vývoj centrální hrdelní pravomoci na Chebsku“ (s. 11–140) provádí jakési úvodní zmapování prostoru a soustřeďuje se na problematiku jurisdikce. Její součástí je také nezbytná komentovaná bibliografie, jež čtenáři přibližuje na jednu stranu jistě úctyhodnou, na stranu druhou však stále ještě velmi roztržštěnou a do jisté míry nahodilou řadu prací, jež se problematice chebského práva, především trestního, v minulosti věnovaly. Podán je také přehled privilegií, v nichž se základní obrysy chebského městského práva odrážely. Zároveň ale autor jedním dechem upozorňuje, že vedle práva městského se na území Chebska utvářelo i speciální právo zemské, přičemž privilegium římského krále Rudolfa I. z roku 1279 celkem nesporně odlišovalo soud zemský od soudu městského. Hegemonní postavení, kterého město Cheb v regionu dosáhlo, bylo ovšem podle autora důvodem, proč byl i zemský soud postupně ovládnut měšťany, resp. jeho kompetenci vykonával soud městský, ovšem poněkud neobvyklým způsobem, totiž za předsednictví zemského hejtmana.

Jádrem práce jsou nepochybně analytické kapitoly, vycházející ze dvou hlavních autorových pramenných východisek a reprezentující dva různé úhly pohledu na problematiku kriminality. Tou první je Kniha klateb (Achtbuch), již jsou v Chebu zachovány dva svazky. První byl založen někdy okolo roku 1310, druhý pak v roce 1391. Zápisy v této druhé, mladší knize jsou přitom dovedeny až do roku 1668. Svazky jsou částečně neúplné, přinášejí ale bohatý materiál k problematice klatby (achtu) jako specifického procesního institutu, který, jak autor přesvědčivě dokládá, neměl ani tak

charakter trestu, nýbrž donucovacího prostředku. Jeho pomocí mělo být dosaženo toho, že se pachatel, resp. podezřelý podrobí soudní autoritě a bude čelit obvinění, jež na něj bylo vzneseno. Klatba mohla mít dokonce i smluvní povahu, tj. mohla být předem předvídaným a dohodnutým důsledkem nedostání smluvním povinností. Mnohem častěji byla ale uvalována v souvislosti s těžkými (především hrdelními) delikty jako vražda, zabití, ublížení na těle, žhářství, loupež, krádež atp., přičemž postupně se její užití postupně redukovalo pouze na ty příležitosti, kdy došlo k usmrcení oběti deliktu.

Autor se v této nejdelší kapitole (s. 141–498) nejprve vypořádává se samotnou právní podstatou klatby, přičemž nesmírně zajímavý je obsáhlý, svou povahou kulturně antropologický exkurz k mytologickým kořenům a souvislostem klatby, znamenající původně vyobcování postiženého z lidské komunity a jeho ponechání osudu v nehostinných, neosídlených lokalitách (ve středoevropském kontextu šlo především o hluboké, neprozkoumané lesy), kde měl žít „mezi vlky a ptáky“. Pokud jde o právní důsledky klatby v období vrcholného a pozdního středověku, mělo její uložení vést k úplné ztrátě právní způsobilosti aachtovaného. Klatba byla v zásadě omezená na okruh jurisdikce soudu, který ji vyhlásil, větší právní i faktický dopad měla klatba říšská (Aberacht), vyhlášená panovníkem, říšským dvorským soudem, říšským komorním soudem, případně dalšími orgány, na něž císař tuto pravomoc delegoval. Autor v této souvislosti věnuje pozornost též souvisejícímu institutu azylu, na nějž neměl jedinec obtížený klatbou nárok, a dále zkoumá uložení klatby z procesního pohledu, přičemž snáší informace o norimberském právu městském i zemském a konečně o vyhlášení klatby ze strany soudu chebského.

Zájem o poměry v relativně nedalekém Norimberku je zcela přirozený, neboť na rozdíl od jiných měst tzv. norimberského okruhu (moderní historiografie již nevhodnost tohoto tradičního pojmu ve vztahu k českému prostředí dostatečně prokázala) bylo chebské právo od norimberského skutečně v základních obrysech odvozeno a vztah mezi oběma městy přetrval i v dalších obdobích. Jak autor upozorňuje, „*Cheb se později pravděpodobně jako jediné město v Českém království mohl legálně dovolávat, resp. žádat o naučení, do zahraničí, konkrétně do Norimberku*“, přičemž až do 17. století chebští konšelé označovali své norimberské kolegy jako „*Altväter*“ (s. 23). Je nicméně otázkou, nakolik je zvolené pořadí strukturálně přijatelné – rozhodně by se zdálo logičtější analyzovat důkladně chebské poměry, a teprve následně (popřípadě paralelně) uvést na scénu jako komparativní materiál analogie norimberské.

Další podkapitoly si kladou za cíl maximálně vytěžit informační potenciál obou dochovaných svazků chebského Achtbuchu a zaměřují se na podrobnou analýzu zápisů z pohledu toho, kdo byli aktéři řízení vedoucího k vyhlášení klatby (tj. kdo mohl vystupovat a reálně vystupoval v roli žalobce a jaká byla škála žalovaných) a jaké všechny delikty mohly její vyhlášení zapříčinit. Autor zde demonstruje jednotlivé typologie deliktů, dosavadní literaturou vytvořené, a přiklání se jako k východisku svého třídění k závěrům Karoliny Adamové a Miroslava Stiebera. Zároveň upozorňuje, že částečně zjednodušené a mnohdy stereotypně formulované zápisy nedovolují vždy podstatu

proskribované delikvence jasně identifikovat, a to především v oblasti skutků, které měly za následek smrt postiženého (vražda vs. neúmyslné zabití).

Rozboru jsou podrobeny též další znaky deliktů, jejichž pachatelé byli proskribováni (místo, čas, další okolnosti, předmět, formy spolupachatelství). Poslední podkapitola je pak logicky věnována způsobům, jimiž mohlo dojít k odstranění (sejmutí) klatby. Podle autorova zjištění k němu docházelo zhruba v necelé polovině zachycených případů, přičemž důvodem mohla být jak právně relevantní iniciativa podezřelého (očistná přísaha) či zásah vyšší autority (udělení milosti), tak především usmíření a dohoda mezi stranami. Krátké exkurzy jsou v této souvislosti věnovány i obvyklým povinnostem, které delikventi v rámci uvedených dohod na sebe přejímali – od náboženských úkonů přes kajicné poutě až po stavění smírčích křížů, právě v oblasti Chebska hojně dochovaných a představujících dodnes pozoruhodný právně archeologický fenomén.

Druhým nosným tematickým zaměřením je rozbor delikvence na základě další dochované středověké úředníky knihy, *Knihy zločinů* (Das Buch der Gebrechen), datované do let 1379–1404. Autor ji na začátku další, již poněkud méně obsáhlé kapitoly (s. 499–607) typologicky zařazuje jako smíšenou knihu s obsahem trestněprávního charakteru, vykazující částečnou podobnost s pozdějšími knihami smolnými (s. 499–500). Je ovšem nutno zdůraznit, že soubor zápisů je velmi rozmanitý a výpovědi zločinců (z nichž pozornost zasluhuje především obsáhlé vyznání šlechtice Friedricha z Neubergeru, podrobeného navzdory svému postavení tortuře) představují jen jejich relativně malou část.

Vedle těchto vyznání lze v knize nalézt zápisy o očistných přísahách, informace o uprchlých pachatelích, resp. o městu nepřátelských osobách z řad šlechty, reverzy ukončující nepřátelství (tzv. Urfehde, přepisované též do samostatného kopiáře) a také zápisy o zákazu pobytu ve městě, případně jeho širším okolí. Těm autor věnuje obzvlášť rozsáhlou a podrobnou pozornost, přičemž kromě samotného trestu ve formě zmíněného zákazu postupně zkoumá také jednotlivé delikty, za něž mohl být uložen. Zajímavý je určitě poukaz na to, že v řadě případů nebyla veřejná moc schopna dodržování trestu vynutit a že k jeho ukládání docházelo i opakovaně. Autor správně hledá příčinu především v benevolenci kompetentních úřadů, které se v mnoha případech zdráhaly využít důraznějších prostředků, které jim přitom právní řád dával k dispozici.

Nutno říci, že podkapitola 4.1, jež je obsahu *Knihy zločinů* věnována, je enormně dlouhá (s. 499–582) a že její přehlednosti by velmi prospělo, kdyby byla dále vnitřně členěna. Ve srovnání s ní jsou další dvě podkapitoly tohoto tematického celku velmi skromné. Autor připojil nejprve pojednání o šlechtických bojových družinách, z jejichž řad se podstatná část pachatelů zachycených v *Knize zločinů* rekrutovala. Vydal se i cestou exkurzu k archeologickým nálezům středověkých militarií v regionu; ten sice nepochybně nepostrádá zajímavosti, do rámce výkladu ale příliš organicky nezapadá. Podobně jako v *Achtbuchu*, podrobil autor následně analýze i vedlejší znaky zachycených deliktů, tedy jejich místo, čas a předmět.

Následuje žel dosti krátká komparativní kapitola (s. 608–617), jež má nalézt odpověď na otázku, nakolik se obsah obou základních pramenů, tedy Knihy klateb a Knihy zločinů, překrývá. Velmi zásadní je přitom autorův poukaz na to, že zatímco zápisy do Knihy klateb byly výsledkem řízení akuzačního (ať již, z dnešního pohledu, civilněprávní či trestněprávní povahy), Kniha zločinů je spojena s řízením inkvizičním, kdy městský soud jednal iniciativně ve veřejném zájmu. Možná ale měla být toto konstatování nějakým obsáhlejším způsobem verifikováno, i když je pravda, že ho dostatečně přesvědčivě dokládá samotný závěr autorova srovnávání, totiž že jen devět delikventů se prokazatelně objevuje v obou knihách a u dalších pěti je identita hypotetická. Ten samý skutek stejného pachatele se pak v obou typech pramenů neobjevuje ani jednou. To ostatně odpovídá i starším závěrům Petra Kreuze, který se problematikou hrdelního soudnictví dlouhodobě zabývá.

Na závěr zařadil autor ještě stručný exkurz ke klatbě v systémech církevního, resp. náboženského práva – ve dvou podkapitolách věnoval pozornost nejprve právu kanonickému (s. 618–632) a následně židovskému (s. 632–640). Proti jejich samotnému zahrnutí do výkladu lze těžko něco namítat, vrcholně nešťastné se ale jeví jejich systematické zařazení, odtržené od samotného výkladu o klatbě na Chebsku v období středověku a raného novověku. Mnohem logičtější by se jevílo, pokud by byly tyto exkurzy začleněny do kapitoly 3. (Kniha klateb), kam obsahově nepochybně patří.

Za relativně slabé místo práce lze považovat poměrně velmi stručný závěr, nazvaný Shrnutí (s. 638–640). Již s ohledem na rozsah předchozího textu je poměrně zjevné, že na třech stránkách jej objektivně odpovídajícím způsobem ani shrnout nelze. Ve skutečnosti je zde spíše jen nastíněn obsah práce, jednotlivé dílčí závěry tu ale sumarizovány a do širšího kontextu postaveny nejsou. Pro účely budoucího knižního vydání práce, které lze nejen očekávat, ale i doporučit jako velmi žádoucí, by bylo vhodné zaměřit na tuto část pozornost.

Vysoce ocenit je třeba enormní rozsah prostudované (a použité) literatury, z velké části německé. Pokud jde o prameny, autor využívá celkem přirozeně v první řadě městské knihy chebské, poměrně výrazně jsou mezi jeho zdroji zastoupeny též knihy norimberské. Avšak s přihlédnutím k tomu, že samo město Cheb bylo centrem poměrně rozsáhlé (co do rozsahu ovšem v čase proměnlivé), svébytné právní oblasti a že se jeho právem inspirovala a naučení od něj brala celá řada dalších lokalit, a to jak v prostoru samotného Chebska, tak i v přilehlých oblastech Bavorska a Saska (Arzberg, Aš, Bärnau, Bečov nad Teplou, Bochov, Hohenberg an der Eger, Horní Slavkov, Karlovy Vary, Kirchenlamitz, Kraslice, Krásné Údolí, Krásno, Kynšperk nad Ohří, Loket, Luby, Marktleuthen, Marktredwitz, Ostrov, Prameny, Selb, Schöneck im Vogtland, Sokolov, Thiersheim, Thierstein, Tischenreuth, Weissenstadt, Wunsiedel im Fichtelgebirge a Žlutice), je dosti překvapivé, že odkazy na prameny této provenience se v textu objevují jen ojedinele.

Vzhledem k pečlivosti, se kterou autor ke zpracování látky přistoupil, se nabízí jednoduché vysvětlení, a sice že více použitelných, resp. tematicky relevantních archiválií se z právního života těchto měst do dnešních časů nedochovalo. Bylo by ale

nanejvýš vhodné, kdyby byl autor v tomto ohledu nenechal čtenáře tápat v nejistotě a se stavem dochování těchto pramenů se explicitně vypořádal v metodickém úvodu.

Ocenění zasluhuje také velmi důsledně budovaný poznámkový aparát, ve finále čítající celkem 3106 poznámek pod čarou. K němu jen jedna drobná námitka – autor v něm poměrně často odkazuje na své vlastní starší práce. To samo o sobě samozřejmě není nic, co by mělo být vytčeno, i po stránce etické jde o jev neproblematický a v odborné literatuře se běžně objevující. Zvolená forma citací ale v některých případech ponechává otevřenou a pro čtenáře bez vynaložení značného úsilí nezodpověditelnou otázku, v jaké míře autor z těchto starších prací čerpal. Tedy zda jde o přebírání pasáží, přebírání údajů či závěrů, popřípadě zda jde jen o odkaz na starší práci, která byla pro účely habilitační práce věcně i textově zásadně přepracována.

Tak jako prakticky u každé rozsáhlejší práce, bylo by i nad předloženým textem možno polemizovat, zda do něj neměla být zahrnuta i další témata, resp. jestli některá z okrajově dotčených témat neměla být podrobněji rozvedena. Zde se například nabízí problematika terminologie v souvislosti s vyhlásováním soukromého záští, kdy se v literatuře objevují alternativně podobné termíny „opověď“ (který lze z pohledu historiografie považovat za tradiční) a „odpověď“ (který je zřejmě dobově správnější). Autor se této problematice sice dotkl rozsáhlou poznámkou č. 1642 na s. 345–346, dozajista ale mohl jít i více do hloubky a mohl se případně vyslovit i k tomu, jak je tento institut zachycen v pramenech chebské proveniencce (ať již česky, nebo německy). Při hledání podobných námětů se ovšem nabízí takřka bezbřehý prostor a zpravidla se v nich nevyhnutelně promítají subjektivní preference hodnotitele.

Je každopádně nutno zdůraznit, že drobné výtky, které jsou v textu tohoto posudku obsažené, nikterak nesrážejí vysokou kvalitu předložené práce. Tu lze mimo jakoukoliv pochybnost vnímat jako velmi přínosnou z pohledu poznání jak středověkého trestního práva, tak dějin Chebska jako specifického regionu, který sice v období středověku de iure k Českému království nepatřil, k českému státu byl ale těsně připoután a posléze se z větší části stal součástí dnešního státního území České republiky.

S ohledem na vše, co bylo výše uvedeno, doporučuji práci jako podklad pro úspěšné habilitační řízení na Právnické fakultě Univerzity Karlovy.

Praha, 28. 6. 2021

doc. JUDr. Marek Starý, Ph.D.